

ПОМОЋ ВЕЛИКОГ КНЕЗА МОСКОВСКОГ ВАСИЛИЈА III МОНАСТИРУ СИСОЈЕВАЦ КОД ПАРАЋИНА 1509. ГОДИНЕ

Апстракт: *За односе између Српске православне цркве и руске државе, током XVI века, посебно је карактеристичан духовно-идеолошки аспект. Један од првих случајева контаката Српске цркве и руске државе (Велике московске кнежевине) у поменутом периоду био је одлазак старца Јоаникија, монаха манастира Сисојевац, 1509. године, у Москву и његова молба Великог кнезу Василију III за доделу материјалне помоћи манастиру. Поред доприноса анализи односа Српске православне цркве и Русије, овај догађај посредно указује и на значајно питање постојања самосталне (у односу на грчко свеиштенство) Српске православне цркве почетком XVI века и могуће границе њене јурисдикције.*

Кључне речи: *Москва, Русија, велики кнез, Србија, манастир, Српска православна црква, монаси, помоћ, Сисојевац, митрополија, патријаршија, границе, јурисдикција.*

У време дуге владавине московског Великог кнеза Ивана III Васиљевича¹ (1462-1505), Московска Русија доживела је значајан економски и политички успон. Прва фаза јачања московске политичке, економске и војне моћи, у време владавине Ивана III, била је обележена присаједињењем ослабљене Јарославске кнежевине Москви 1463. године.² У периоду од 1463. до 1477. године, Иван III је наметнуо политичку доминацију Москве највећем делу североисточне Русије, покорвањем Великог Новгорода (1471. и 1477.) и Ростова (1474.), што је наговестило, током последњих деценија XV века, појаву Московске Русије, као младе, политички амбициозне, духовно монолитне, строго централизоване и добро организоване, за ратове спремне, дакле, потенцијално освајачке државе на источноевропској политичкој позорници.³ Војну снагу Москве потврдило је и успешно ратовање

---

¹ Занимљиво је навести да је московски велики кнез Иван III добио надимак *Грозни*, али је по истоветном надимку у руској и светској историји много познатији био његов унук, први руски цар Иван IV Васиљевич (*Иван Грозни*), који је владао од 1547. до 1584. године.

² М. Brandt, *Ruske zemlje od XII stoljeća do Ivana Groznog*, Zagreb 1962, 604-605.

³ Још почетком седамдесетих година XV века Москва је наметнула своју доминацију Тверској кнежевини, која је била обавезна да учествује у московским походима на Новгород 1471. и 1477. године, а дефинитивно је била припојена московској држави 1485. године. Током осамдесетих година, Иван III је наметнуо своју политичку доминацију и Рјазањској кнежевини, која је Москви уступила право вођења спољне политике у њено име, мада је поменута кнежевина сачувала, формално, своју самосталност све до двадесетих година XVI века. Вид. М. Brandt, *наведено дело*, 608-609.

против Ливонског (немачког) витешког реда 1481. године, које је наговестило будући руски продор на Балтик.⁴

Растућа политичка и економска снага Москве иницирала је појаву специфичних идеолошких претензија, нарочито после венчања Ивана III са Софијом - Зојом Палеолог (1472.), ћерком Томе Палеолога,⁵ односно, братаницом последњег византијског императора Константина XI (1449-1453). Неколико година после поменутог венчања, Иван III Васиљевич унео је нека карактеристична обележја византијских императора у своје владарске инсигније (царски печат са двоглавим орлом) и извесне промене у систему церемонија, обичаја и понашања на московском двору, наравно, следећи византијске узор. То је представљало зачетак стварања московске државне идеологије, чије је централно место заузимала идеја о Москви као *Трећем Риму*, односно Русији као наследници (Источног) Римског Царства – Византије. Постоје мишљења да је још крајем XV века (1492.) московски митрополит Зосима позвао Ивана III да се прогласи *царем свих хришћана*,⁶ али први писани траг о таквој формулацији идеје о отвореној московској претензији на наслеђе Универзалног Царства, односно, Трећег Рима, налазимо тек 1511. године,⁷ у време владавине Ивановог наследника Василија III Ивановича (1505 – 1533).

Свом наследнику Василију III, Иван је оставио прилично пространу државу, коју је Василије до краја своје владавине још више проширио. Растућа моћ Московске Русије најпре је заплашила Велику Кнежевину Литву, јер је на њеној територији живело многобројно руско (малоруско и белоруско) становништво. У ствари, око 80% становништва Велике Кнежевине Литве чинили су православни Источни Словени (Малоруси, Белоруси, један део Руса), који су врло лако могли да се окрену Москви у случају њеног ратног сукоба са Литвом. У периоду 1500-1503 (док је Москвом још владао Иван III), у савезу са кримским ханом Менгли-Гирејем Московска Русија успешно је ратовала против Литве, преотевши јој скоро читаву територију некадашње Смоленске кнежевине (изузев самог града Смоленска)⁸ и скоро читаву Черњиговску кнежевину.⁹ Овај московско-литвански рат био је (привремено) окончан 1503. године, потписивањем примирја на шест година.

Прилика за избијање новог рата између Москве и Литве указала се већ 1506. године, дакле, много пре формалног истицања договореног примирја. Непосредни повод за нови рат представљала је побуна белоруског племства, на територији Велике Кнежевине Литве, предвођена кнезом Михаилом Глинским, који је владао великим поседима у Полесју (данашња Белорусија) са седиштем у граду Турову, на

---

⁴ Исто, 637.

⁵ В. Г. Мањагин, Д. Танић, *Истина о Ивану Грозном*, Београд 2004, 108; Уп. *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 75.

⁶ П. Миљуков, *Историја Русије*, Београд 1939, 109-110.

⁷ Dž. Bilington, *Ikona i sekira – Istorija ruske kulture, jedno tumačenje*, Beograd 1988, 81-82.

⁸ Сам Смоленск потпао је под московску власт нешто касније - 1514. године, после претходна два неуспешна покушаја (1512. и 1513.) Василија III да загосподари овим важним западноруским градом. После освајања Смоленска, Василије III наставио је да ратује против Литве (1518-1522) и успео је да продре све до њене престонице Вилне, па чак и даље, дубоко у унутрашњост литванске територије, али је ипак био принуђен да 1522. године склопи мир са Литванцима и да се задовољи само освајањем смоленске области, јер су Литванци успели у међувремену да придобију новог кримског хана Мехмед-Гиреја за свог ратног савезника. Вид. М. Brandt, *наведено дело*, 654.

⁹ Исто, 639-640.

реци Припјат.¹⁰ Његова браћа, кнежеви Василиј и Јуриј, поседовала су велика имања на реци Буг и у околини Кијева, у Малој Русији (данашња Украјина).¹¹ Намера браће Глински била је да све руске области под влашћу Велике Кнежевине Литве ослободе и припоје Москви. Да би спречио ове, више него озбиљне, војно-политичке претње голом опстанку своје државе, које су настале конкретним војно-политичким повезивањем литванских Руса, под вођством кнежева Глинских, са Москвом, пољско-литвански краљ Сигисмунд I (1508-1546),¹² склопио је 1507. године, војни савез са бившим руским савезником, ханом кримских Татара Менгли-Гирејем и казањским ханом Мехмед-Емином.¹³ Овај моћни пољско-литванско-татарски савез требало је да заустави експанзију Москве, потпомогнуту руском побуном у Литви. Московска војска је у септембру 1507. године продрла ка литванској престоници Вилни, док је кнез Глински, почетком 1508. године, кренуо са својом војском из Турова ка унутрашњости Литве, у намери да се споји са московским трупама. Краљ Сигисмунд I није имао довољно војске да заустави овај руски поход, али је своје наде полагао у акцију две велике савезничке татарске ордије – кримске и казањске. Међутим, Московска Русија је неочекивано (у време када је рат већ трајао) добила савезнике на западу, и то најпре у лику хабсбуршког цара Максимилијана I (1508-1519), који је намеравао да искористи нови пољско-литванско-руски сукоб и припремао поход на Чешку и Угарску, чији је владар у то време био Сигисмундов брат, краљ Владислав II Јагеловић (1490-1516).¹⁴ Нешто касније, Пољској је запретио и њен тадашњи вазал (а некада огорчени непријатељ) - Тевтонски витешки ред (Источна Пруска), који је намеравао да прекрши Торуњски мир из 1466. године и одбаци врховну власт пољског краља.¹⁵ У таквој ситуацији, краљ Сигисмунд I био је принуђен да склопи мир (1508.) са московским владаром, признајући све територијалне губитке из претходног рата, 1500-1503. С друге стране, потписивањем овог мира, планови кнежева Глинских о ослобађању свих белоруских и малоруских територија (у том тренутку) нису могли да се испуне, па су они морали да емигрирају у Москву.¹⁶

Поменути краткотрајни ратни сукоб (1507-1508) Московске Русије и Велике Кнежевине Литве, као наизглед само један у низу сличних на прелазу из Средњег у

---

¹⁰ Исто, 652-653.

¹¹ Исто.

¹² Краљевина Пољска и Велика Кнежевина Литва створиле су *персоналну унију* (две самосталне државе са посебним институцијама, али са заједничким владаром) 1385. године, постављењем на пољски престо Великог кнеза литванског Јагјела (Владислава). Вид. М. Brandt, *наведено дело*, 623.

¹³ Исто, 653.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Белоруска кнежевска породица Глински постала је у Москви значајан политички фактор, нарочито после удаје кнегињице Јелене Глинске, ћерке кнеза Василија Глинског и Ане Јакшић, за великог кнеза Василија III, 1526. године, чиме су се чланови ове породице директно повезали са великокнежевском, касније, царском породицом. Глински ће имати веома јак политички утицај на руском двору у време малолетства будућег руског цара Ивана IV Васиљевича (*Грозног*). Такође, посебну улогу у васпитању будућег првог руског цара (који је рано остао без оба родитеља) и утицај на његово схватање и коначно уобличење руске државне идеологије имаће Српкиња Ана Јакшић-Глинска, баба по мајци Ивана Грозног, која је представљала специфичну и снажну спону између српске традиције (политичке, идеолошке и духовне) и дотадашњег руског поимања улоге владоца. О томе опширније вид. В. Г. Мањагин, Д. Танић, *наведено дело*, 23-25, 109-112.

Нови век, представљао је у ствари неку врсту стратешке прекретнице у односима Москве и других држава у Европи, односно, почетак директног укључења Русије у систем односа европских држава. Сам број земаља које су биле директно и индиректно повезане са овим ратом - Московска Русија, Велика Кнежевина Литва, Краљевина Пољска, Свето Римско Царство (Хабсбуршка Монархија), Тевтонски витешки ред, Краљевине Чешка и Угарска, два татарска ханата (Кримски и Казањски) – довољно сведочи о тадашњем новом значају Велике московске кнежевине и респекту њене нарастајуће војне и политичке моћи на коју је почело озбиљно да се рачуна у читавој источној и средњој Европи. Одјек сасвим новог међународног поимања Московске Русије као силе у успону, проширио се и до Балкана, тачније до српских простора. Непосредно после завршетка поменутог рата (1507-1508), дошло је до успостављања, (по први пут у Новом веку), посебних веза и односа између Српске православне цркве и руске државе, односно, између Срба и Руса уопште. У историјским изворима нема много података о поменутих односима на самом почетку XVI века, па се чини да њихов значај није велики и да представља само периферни детаљ српске историје. У суштини, почетак повезивања једине (у то време) српске институције и њених представника са самим врхом руске државе најавио је повратак Срба (после 1459.) на европску историјску позорницу, односно, покретање једног веома значајног (и за Србе и за Русе), историјског и цивилизацијског процеса и његовог, у суштинском и хронолошком смислу, првог аспекта – духовно-идеолошких веза,¹⁷ карактеристичних за читав XVI век. Поменути аспект оновремених српско-руских односа, чији зачетак налазимо на самом почетку XVI века, пресудно ће утицати на каснију коначну кодификацију далекосежне руске државне идеологије (*Трећи Рим* и *Нови Израел*) у време владавине Ивана Грозног (1547-1584). Поред тога, поменуте српско-руске везе почетком XVI века посредно указују на још једно значајно историјско питање – постојање остатака самосталне Српске православне цркве и приближне границе њене јурисдикције.

Током друге половине XV и почетком XVI века односи између руске државе и српских духовника били су комплементарни. Бежећи пред турским освајачем, српски монаси су у удаљену Русију преносили теолошка учења и развијену културу православног Балкана. Руски монаси прихватили су идеје и учења (нарочито исихазам)¹⁸ које су им преносили избегли грчки и јужнословенски (српски и

---

¹⁷ Од почетка XVI до друге половине XVIII јасно могу да се разликују три аспекта у односима између Српске православне цркве и руске државе, од којих је сваки карактеристичан за одређени историјски период, односно, век. Поред првог, *духовно-идеолошког* аспекта, хронолошки везаног за XVI век, постојао је специфични *политичко-дипломатски* аспект, везан за готово читав XVII век и почетак XVIII века и *културно-просветни* аспект карактеристичан за XVIII век. Д. Танић, *Русија и Српска православна црква (1557-1766) – у рукопису*.

¹⁸ У Византији су исихастама од давнина називали калуђере који су водили строг пустињачки живот у потпуној повучености и тишини (έν ήδουχία). У XIV веку, исихазам је добио карактер једне посебне мистичко-аскетске струје, чији је далеки претеча био Симеон Нови Богослов, чувени мистичар XI века. Оснивач позновизантијског исихастичког покрета био је калуђер Григорије Синаит, који је тридесетих година XIV века обишао византијске земље, проповедајући своје мистичко-аскетско учење, које је наишло на велики одјек, нарочито на Светој Гори. Путем одређених аскетских метода, исихасти су тежили да достигну крајњи циљ – визију божанске светлости, исте оне која се указала Христовим апостолима на Таворској Гори. Опширније о томе вид. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 476-478.

бугарски) монаси, а посебно идеју о Русији као наследници Византије. Поред тога, монаси са Балкана донели су у Русију идеју о чврстом савезништву монаха и владара, што је још више оснажило положај руског монаштва, које је постало главни фактор одржавања верског и политичког јединства Русије. Московску државу руски монаси су доживљавали као религијску цивилизацију чији је апсолутни господар – *Велики кнез*.¹⁹ Подршка монаха била је неопходна за било какву делотворну власт. Московски владари саветовали су се са монасима, тражили материјалну помоћ и духовно посредовање пре било каквог војничког или политичког потеза, поклањали им велике поседе на новоосвојеним територијама. Заузврат, монаси су московским владарима прибављали превасходно важну *ауру светости*.²⁰ То значи да је московска државна идеологија била чисто монашка творевина, али не само руских монаха, већ много директније балканских - грчких и јужнословенских монаха, који су преносећи исихастичко учење заговарали борбу против *свега што није православље, у име виших циљева православне хришћанске цивилизације*.²¹

Поменута комплементарност у односима српских духовника са руском државом, у другој половини XV и на самом почетку XVI века, огледала се у чињеници да су московски владари прихватили српски духовно-идеолошки утицај а заузврат пружали материјалну помоћ српским манастирима, осиромашеним, порушеним и опустелим у бурним временима за време и непосредно после турске најезде. Као што је већ речено, до првог контакта Српске православне цркве са московским владарима у XVI веку, дошло је непосредно после московско-литванског рата 1507-1508. Београдски митрополит Теофан послао је у Русију 1509. године, своје писмо и изасланике, монахе београдског *Успенског манастира*, Атанасија и Јанићија.²² Са митрополитовим писмом, монаси су отишли директно код Великог кнеза Василија III. У свом писму и преко поменутих монаха-изасланика, митрополит Теофан је молио руског владара да пружи материјалну помоћ у обнови Успенског манастира (... *Тако не имамо, господару, много ктитора толико тебе православног господара*).²³ Манастиру је московски владар, на име помоћи, поклонио 40 *собоља* (самурова крзна) и извесна количина златног и сребрног новца.²⁴

Великом кнезу Василију III за помоћ се обратила и деспотица Ангелина, мајка сремског деспота Ђорђа Бранковића.²⁵ Преко монаха Евгенија, кога је послала у Москву, а који је са собом носио њена два посебна писма (грамате), деспотица је замолила руског владара за помоћ у подизању женског манастира,²⁶ недалеко од Крушедола, који је требало да буде заједничка задужбина деспотице и

¹⁹ Dž. Bilington, *наведено дело*, 88.

²⁰ *Исто*, 87.

²¹ Д. Богдановић, *Српска књижевност после Косова*, у: *Историја српског народа*, II, Београд 1994, 132.

²² С. Димитријевић, *Документи који се тичу односа Српске Цркве и Русије у XVI веку*, Споменик СКА, XXXIX, Београд 1903, 16-17.

²³ *Исто*.

²⁴ *Исто*.

²⁵ *Исто*, 18-20; В. Ћоровић, *Ангелина Бранковић*, у: *Народна енциклопедија СХС*, I, Загреб 1928, 56.

²⁶ С. Димитријевић, *наведено дело*, 18-20.

њеног сина Ђорђа (у монаштву Максим).²⁷ Поред ове молбе, деспотица Ангелина је у својој другој грамати замолила московског владара да узме под своје окриље занемарени руски манастир *Св. Пантелејмон* на Светој Гори.²⁸ У историјским изворима није било више података о даљим евентуалним контактима деспотице Ангелине и Василија III, односно, о томе колику је помоћ пружио за оснивање крушедолског манастира и обнову старог руског светогорског манастира Св. Пантелејмона.

Поред београдског митрополита Теофана и деспотице Ангелине, Великог кнезу московском Василију III за помоћ су се обратили и монаси манастира Сисојевац (*Преображење Св. Спаса*) у близини Параћина. У сачуваним историјским изворима, као конкретна локација за овај манастир, наводи се област *Кучајна*.²⁹ Монах поменутог манастира, Јоаникије (**старець Иоаникѣи**), стигао је у Москву, 1509. године, са молбом за доделу помоћи.³⁰ Иако није имао *дародавну грамату* (**жалованую грамоту**), монаху Јоаникију била је уручена помоћ у самуровим крзнима.³¹

Овај пример (поред већ наведених случајева) пружања помоћи монасима манастира Сисојевца говори о посебној наклоности Василија III према српским духовницима. Доказ за то пружа чињеница да је монах Јоаникије добио помоћ иако није имао тзв. дародавну грамату (посебна врста строго временски ограничене дозволе за долазак у Русију и тражење помоћи). Из многих каснијих примера (нарочито током XVII века) одлазака српских монаха у Русију по помоћ, јасно се уочава строгост руских власти код контроле поседовања дародавних грамата, јер многим српским монасима, који са собом нису имали поменуте грамате, не само да није била уручена било каква помоћ, већ им чак није било дозвољено ни да пређу руску границу. Додуше, у неким изузетним случајевима (каких је било заиста мало) поједина манастирска изасланства добијала су материјалну помоћ и без показивања дародавних грамата, али само ако су пограничним (а касније и централним) руским властима пружили чврсте доказе да имају неке важне информације да саопште у вези са стањем у земљама из којих су долазили, или кроз које су пролазили, а да су те информације биле корисне за руске власти (у циљу боље анализе војно-политичких прилика на Балкану, у средњој и источној Европи). Међутим, у изворима не постоји никакав траг који би наводио на закључак да је мисија монаха Јоаникија била обавештајне природе и да је помоћ добио (без обзира што није поседовао дародавну грамату) на основу поверљивих информација које је пренео руским властима. Уосталом, одлазак српских монаха у Русију у циљу добијања помоћи у замену за обавештајне услуге представља посебну фазу у односима између Српске православне цркве и Руског царства, карактеристичну искључиво за период од двадесетих година XVII века до почетка XVIII века. У руским историјским изворима, који се односе на поменути период, постоји велики број директних исказа о искључиво обавештајној природи многих српских

---

²⁷ Ј. Модестин, *Крушедол*, у: Народна енциклопедија СХС, II, 476-477.

²⁸ С. Димитријевић, *наведено дело*, 18.

²⁹ *Исто*.

³⁰ *Исто*.

³¹ *Исто*, 19.

монашких мисија, које су долазиле у Москву.³² За односе Српске православне цркве (као институције), и српских духовника уопште, са руском државом током читавог XVI века карактеристичан је духовно-идеолошки аспект (подршка српског монаштва московским идеолошким претензијама), па се једино у том оквиру може сагледати суштина руске мисије сисојевачког монаха Јоаникија. Ако се има у виду поменута руска (московска) традиција, да се владари ослањају на снажну подршку монаштва, може се претпоставити да је Василије III одлучио да прошири основу духовне подршке и ван граница Русије, потпуно у складу са државном идеологијом која се стварала од друге половине XV века (Москва као *Трећи Рим*, односно, Русија као наследница *Универзалног Римског Царства* – Византије, највиша у хијерархији хришћанских држава) и ширењем конкретног политичког утицаја московских владара, најпре на њима најближе православне земље и народе, а у перспективи и на Балкан. За признавање тако далекосежне државне идеологије била је неопходна подршка свих православних цркава (традиционалних верских центара) и духовника. То ће бити један од главних циљева Василијевог сина и наследника на престолу, првог руског цара – Ивана Грозног, који је за признавање своје *царске титуле*, односно, коначно кодификоване руске државне идеологије, тражио подршку од Свете Горе, најзначајнијег духовног центра православља. Он је то настојао да уради директно по угледу на свог идеолошког и генеалогског претходника - српског владара Стефана Душана (*цара Срба и Грка*), који је својевремено имао апсолутно идентичну политичко-идеолошку амбицију – да наследи Византијско Царство.

Случајеви контаката монаха манастира Сисојевац, београдског митрополита Теофана и деспотице Ангелине, 1509. године, са руским владаром Василијем III посредно су отворили још једно историјско питање – постојање самосталне Српске православне цркве у то време и могуће границе њене јурисдикције. Рушење српске средњовековне државе под налетима османске Турске, довело је у опасност и егзистенцију Српске православне цркве. Последњи српски патријарх који се у изворима помиње после 1459. године био је Арсеније II. Већ од 1463. године нема ни посредних помена патријарха Арсенија II, па се с правом може сматрати да од тада више не постоји Српска патријаршија.³³ Због недостатака историјских извора није могуће утврдити тачан разлог нестајања (или укидања?) патријаршије после пада Деспотовине. Не постоје ни докази да је Турска званично укинула српску патријаршију и потчинила је Охридској архиепископији, коју је у потпуности контролисало грчко свештенство. Сигурно су најближа истини она мишљења која су истицала тежак материјални положај српске цркве у крајевима под турском влашћу (сиромаштво, немогућност испуњавања фискалних обавеза према турској држави), као главни чинилац који је довео до њеног потчињавања Охридској архиепископији.³⁴ Може се претпоставити да су све области Пећке патријаршије, које су Турци постепено освајали, од друге половине XIV века, одузимане су од ње и додељиване Охридској архиепископији, којом је управљало, као што је већ речено, грчко свештенство, у то време материјално много богатије него српско. На

³² О овом питању опширније вид. С. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА, ЛП, Сарајево 1933.

³³ Р. Грујић, *Православна српска црква*, Београд-Крагујевац 1995, 72.

³⁴ Исто; Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I, Београд 1991, 288.

оним деловима српске етничке територије, који још нису били освојени од стране Турака, Српска православна црква још је постојала, односно, била је ван домашаја јурисдикције Охридске архиепископије.³⁵ У неким овде поменутих случајевима (београдски митрополит Теофан, деспотица Ангелина), 1509. године, то се са сигурношћу може рећи за део Београдске митрополије и за српску цркву у крајевима преко Саве и Дунава, јер су Турци заузели Београд 1521. године, тако да тек од тада постоји могућност ширења утицаја грчког свештенства на северни део Србије. У молбама које су митрополит Теофан и деспотица Ангелина проследили московском Великом кнезу, нигде се (чак ни посредно) не помиње Охридска архиепископија, односно, било каква виша инстанца у црквеној хијерархији којој су молиоци били подложни, или коју су формално признавали.³⁶ Осим тога, сам предмет молбе упућене Василију III од стране митрополита Теофана, јасно говори о материјалним тешкоћама Београдске митрополије, што не би био случај да је она била под окриљем финансијски моћног грчког свештенства. Према томе, поменуте важне чињенице да 1509. године, Београд и крајеви преко Саве и Дунава још нису били освојени од стране Турака (који су отворено фаворизовали грчку Охридску архиепископију), да су Београдска митрополија и Српска православна црква преко Саве и Дунава имале велике материјалне тешкоће, због којих су морали да шаљу молиоце чак у Москву и изостанак било каквог помена Охридске архиепископије у молбама упућеним Василију III, јасно указују да су ови делови некадашње Српске патријаршије били независни од Грка. Занимљиво је то, да су све ове чињенице (изузев одсуства турске власти) присутне и у случају манастира Сисојевца. Поставља се питање, да ли је манастир Сисојевац (па самим тим и шира територија на којој се налази – Средње Поморавље и део источне Србије) био у то време (1509.) под јурисдикцијом Охридске архиепископије? Веома оскудни подаци у историјским изворима не дозвољавају нам могућност да прецизно одговоримо на ово питање. Чињеница да се централна Србија, у то време, налазила већ пола века под турском влашћу, наводи на претпоставку да је Српска православна црква у тим крајевима била изложена раније поменутом процесу постепеног потчињавања Охридској архиепископији. Међутим, из молбе упућене Василију III, јасно се види да је манастир имао материјалне тешкоће, да је због њих био принуђен да се директно (слањем молиоца у Русију) обрати за помоћ просторно веома удаљеном московском владару и да се нигде у молби не помиње Охридска архиепископија.

Све ове чињенице идентичне су са онима, које су познате у поменутих случајевима београдског митрополита и сремске деспотице, где је сасвим јасно да тамошња српска црквена хијерархија није била под окриљем охридског (грчког) свештенства. Може ли се закључити, према свему наведеном, да је Српска црква на просторима Средњег Поморавља (или једног његовог дела) почетком XVI века била још увек самостална? Неке историјске чињенице, везане за друге српске духовне просторе, јасно говоре да присуство турске власти није обавезно значило и моментално потчињавање Српске православне цркве грчкој свештеничкој хијерархији. На пример, српска Херцеговачка митрополија (Херцеговина је пала под турску власт 1483. године), са седиштем у манастиру Милешеви, у историјским изворима више пута се помињала током првих деценија XVI века (1508, 1513, 1524,

³⁵ Р. Грујић, *Пећска патријаршија*, у: Народна енциклопедија СХС, III, 374.

³⁶ Уп. С. Димитријевић, *Документи који се тичу односа Српске Цркве и Русије у XVI веку*, 16-20.

1532, 1546. и 1547.) и то као *Српска свеславна митрополија и божанствена митрополија*.³⁷ Први и једини докази о потчињености Херцеговачке митрополије Охридској архиепископији налазе се тек у документима који говоре о побуни *Павла Смедеревца*,³⁸ где се помињу митрополити Максим (1532.) и Марко (1546).³⁹ Такође, што се српске Цетињске (Зетске) митрополије тиче, једини податак о њеној потчињености Охридској архиепископији везује се за акта о Павловој буни, где се помиње *архиепископ* (владика) Василије 1532. године.⁴⁰ Дакле, у случају Херцеговачке митрополије, први траг у изворима о њеној потчињености Охридској архиепископији налазимо тек педесет година након пада Херцеговине под турску власт, док исте податке за Цетињску митрополију (1532.) налазимо више од тридесет година после турског освајања (1499). Према свему наведеном, могуће је претпоставити да се манастир Сисојевац 1509. године, налазио на територији која још није била подложна јурисдикцији Охридске архиепископије, већ се вероватно налазила под јурисдикцијом још увек слободне Београдске митрополије.

Summary

THE AID OF THE GRAND DUKE OF MOSCOW BASIL III TO THE MONASTERY OF SISOJEVAC NEAR PARAĆIN IN 1509

Relations and connections between the Russian State and the Serbian Orthodox Church are (at certain crucial historical moments) one of the most important factors in determining key directions of the historical courses in South-East, East and Central Europe during the whole period of XVI century. Especially important aspect of the mentioned relations and connections, in that historical period, related to religious and ideological matters. One of the chronologically first events of the mentioned relations had been an contact between the monastery of Sisojevac monks and the Grand duke of Moscow, Basil III, in 1509, in purpose for taking some subvention for monastery. Besides that, the mentioned event points on some important historical questions about the existence of Serbian Orthodox Church in the beginning of XVI century.

---

³⁷ Ђ. Слијепчевић, *наведено дело*, 290.

³⁸ Побуна српског митрополита Павла Смедеревца против доминације грчког свештенства избила је 1527. или 1528. године. Претпоставља се да је повод за ову побуну представљао ферман турског султана Сулејмана Величанственог о потчињавању Српске православне цркве Охридској архиепископији. Међутим, за ову претпоставку не постоји довољно доказа у историјским изворима. О томе опширније вид. Р. Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас СССХХ, Београд 1980, 125-126.

³⁹ *Исто*.

⁴⁰ Р. Самарџић, *Српска православна црква у XVI и XVII веку*, У: *Историја српског народа*, III-2, Београд 1994, 15.